

Arastırma Makalesi

Politik İstikrarsızlık ve Terörizmin Turizme Etkisi: Panel Veri Analizi

The Impact of Political Instability and Terrorism on Tourism: A Panel Data Analysis

Tufan SARITAŞ Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü tufansaritas@kmu.edu.tr https://orcid.org/000-0003-1728-2377	Gökhan AKAR Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü gakar@kmu.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-8401-4052	
Makale Gönderme Tarihi 27.10.2020	Revizyon Tarihi 08.02.2021	Kabul Tarihi 16.02.2021

Öz

Özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir döviz kaynağı olarak kabul edilen turizm, birçok sektörle olan bağlantılarından dolayı da ülke ekonomileri için önem arz etmektedir. Bu çalışmada dünyada en çok turist çeken on ülkede 2002-2018 dönemi için politik istikrarsızlık ve terörizmin, turizm üzerindeki etkisi panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmada kullanılan modelde, turizm bağımlı değişken olarak belirlenmiş ve turizm, gelen turist sayısı ile temsil edilmiştir. Ayrıca büyümeyi temsilen GSYİH, kontrol değişkeni olarak modele dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ampirik bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre politik istikrar artıp, terör ve şiddet olayları azaldıkça, gelen turist sayısının arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Turizm, Politik İstikrarsızlık, Terörizm, Panel Veri Analizi.*

Abstract

Tourism, which is seen as an important source of foreign currency especially for developing countries, is also important for countries because of their connections with many sectors. In this study, the impact of terrorism and political instability on tourism is examined. Data for the period 2002-2018 for the ten countries that attract the most tourists in the world were examined by panel data analysis method. In the model used in the study, tourism was determined as the dependent variable and tourism was represented by the number tourist arrivals. In addition, GDP representing growth is included in the model as a control variable. As a result of the study, statistically significant empirical findings were obtained between the dependent variable and the independent variables. According to the findings of the study, it was concluded that the number of tourist arrivals increased as political instability and terrorism decreased.

Keywords: *Tourism, Political Instability, Terrorism, Panel Data Analysis*

1. Giriş

Dünyada hızla büyüyen turizm sektörü, destinasyonların sayısındaki artışla birlikte ülke ekonomileri üzerinde sağlamış olduğu doğrudan ve dolaylı etkileri nedeniyle önem arz etmektedir (Kebede, 2018). Bu kapsamda gelişmekte olan birçok ülkede turizm, ekonomiyi çeşitlendirmek, geleneksel tarıma ve üretime bağımlılığını azaltmak açısından önemli bir araç olarak kabul

Önerilen Atıf /Suggested Citation

Sarıtaş, T., Akar, G., 2021, Politik İstikrarsızlık ve Terörizmin Turizme Etkisi: Panel Veri Analizi, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(1), 233-248

edilmektedir (Lean ve Smyth, 2009, s. 302). Ayrıca turizm faaliyetleri sonucunda elde edilen döviz girişi, özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümenin önemli bir itici gücüdür. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin, dünyanın her yerinden ziyaretçileri çekmek için elverişli turizm ortamını teşvik etmesi ve sürdürmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır (Tiwari, 2019, s. 323).

Küreselleşme süreciyle birlikte birçok sektör gibi turizmde hızlı bir gelişme göstermiştir (Akar ve Sarıtaş, 2020). Küreselleşen turizm sektörü, kriz durumlarından giderek daha fazla etkilenmektedir. Özellikle bir destinasyondaki siyasi, ekonomik veya sosyal durumla ilgili olumsuz haberler çok sayıda iletişim kanalı aracılığıyla tüm dünyaya yayılmaktadır. Bu kapsamda belirli bir turizm destinasyonunu ziyaret edip etmeme kararını etkileyen şey imajdır. Destinasyon resmi olarak kabul edilen imaj, potansiyel ziyaretçilerin aklında bulunan soyut bir resimdir (Martens ve Diğ., 2016). Bir bireyin belirli bir yerle ilgili küresel algısı veya tüm izlenimleri olarak tanımlanan bu hedef görüntü, bir tatil destinasyonu seçme sürecinde önemli bir bileşen ve turistik yerler arasında fark oluşturan bir unsurdur. Aynı zamanda turistlerin karar sürecini de etkilemektedir (Albu, 2016).

Bu kapsamda destinasyonun algılanan arzusunu veya güvenliğini etkileyen ve turistlerin geliş zamanını önemli ölçüde değiştirebilen terörizm tehditleri gibi aniden gelişen olayların turist gelişleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Çünkü aniden gelişen olaylar bir döviz kaynağı olarak görülen sektörün sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle terörizm turizmden elde edilen gelirdeki istikrarsızlığa yol açabilmektedir (Lean ve Smyth, 2009, s. 303). Bu doğrultuda çalışmanın amacı politik istikrarsızlık ve terörizmin turizme etkisini incelemektir. Bu kapsamda en çok yabancı ziyaretçinin giriş yaptığı ilk on ülke çalışmanın örneklemini olarak belirlenmiştir. Bu nedenle çalışmada elde edilecek bulguların turizm politikaları geliştirilmesine ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın geri kalanı şu şekilde oluşturulmuştur. Çalışmada öncelikle politik istikrarsızlık, terörizm ve turizm ilişkisi teorik açıdan incelenmiş ve literatürdeki çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonraki adımda veri seti ve yöntem açıklanmıştır. Son olarak da ampirik analiz sonucunda elde edilen bulgulara, değerlendirme ve önerilere yer verilmiştir.

2. Politik İstikrarsızlık, Terörizm ve Turizm İlişkisi Teorik Çerçeve

Yabancı ziyaretçilerin bir ülkenin turizm ürününe yönelik talebi, o ülkenin turizm sektörünün hizmet kalitesi düzeyine, destinasyon imajına zarar verebilecek siyasi gelişmelere ve turistlerin can ve mal güvenliğini tehdit eden terör saldırıları gibi aniden gelişen olaylara aşırı derecede duyarlı bir yapıya sahiptir (Serçek ve Serçek, 2016, s. 432). Çünkü turistler destinasyonların sunduğu zevklerden ve faaliyetlerden faydalanmak için sükunet ve barış ortamının bulunmasına değer vermektedirler (Arana ve Leon, 2008). Bu doğrultuda turistler için terörizm tehdidi son derece önemlidir. Çünkü turistler, yumuşak hedeflerdir. Buna bağlı olarak teröristlerin saldırılarını gerçekleştirmek için stratejik olarak turistleri tercih ettikleri belirtilmektedir (Baker, 2014). Bununla birlikte turistler her zaman kolay av olarak düşünüldükleri için hedef olarak seçilmemekte ve bazı şiddet olaylarında kendi ülkelerinin elçileri olarak görüldükleri içinde hedef olarak belirlenmektedir (Öztürk ve Şimşek, 2013). Uluslararası turizmin başarısı ve gelişimi de terör örgütlerinin dikkatinin bu alana yoğunlaşmasına neden olmuştur (Yılmaz ve Yılmaz, 2005, s. 45). Turistlerin destinasyonları ziyaretleri sırasında daha fazla bulunduğu oteller, barlar, ibadethaneler, eğitim kurumları, ulaşım araçları, spor sahaları, hastaneler ve işletmelerin yanı sıra genellikle büyük insan gruplarına ev sahipliği yapan yerler teröristler için açık hedeflerdir (Peter ve Diğ., 2014, s. 254). Ayrıca turistlere yönelik her türlü terörizmi içeren olayın basında geniş yer almasından dolayı, teröristler için bu tür faaliyetlerin çekici bir özelliği de söz konusudur (Ağır ve Kar, 2010, s. 26).

11 Eylül 2001'deki terör saldırıları dünya çapında seyahatler üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Saldırıları, genel olarak hava yolculuğundan uzaklaşmaya neden olmakla birlikte yolcuların belirli destinasyonlar için tercihlerinde bir değişime neden olmuştur. Bu kapsamda Amerika Birleşik

Devletleri'ne özellikle denizaşırı ülkelerden gelen ziyaretçilerin gelişlerinde ani bir düşüş yaşanmıştır. 11 Eylül'ün hemen ardından turist sayısındaki ilk düşüş, kısmen uluslararası hava yolculuğunun güvenliğiyle ilgili yaygın endişeleri de yansıtmaktadır (Baker, 2014). Bu bağlamda Corbet ve Diğ. (2019) yaptıkları çalışmada terör saldırılarının Avrupa turizmi üzerindeki etkisini havayolu ve yolcu açısından incelemişlerdir. Çalışmada havayolu şirketlerinin önemli ücret indirimlerine rağmen trafik akışlarının düştüğü ve havayolu şirketlerinin ücretlerindeki bu indirimin çeşitli bilet türlerine yönelik yolcu talebinde ve akışlarında önemli düşüşleri azaltmadığını tespit etmişlerdir. Çünkü kişisel güvenlik sorunu, turistler için büyük bir endişe kaynağıdır. Bu nedenle turistlerin çoğu güvenli ve emniyetli yerler arayarak terörizmden etkilenen yerlerden uzak durmak isteyeceklerdir (Liu ve Pratt, 2017).

Terörizmin risk algısı, bir varış noktasına doğru seyahat endişesine neden olabilmektedir. Farklı risk algılama düzeyleri bir turistin seyahat etme motivasyonunu, terörizm tehdidinde yönelik endişe seviyesini etkileyebilmektedir. Buna bağlı olarak turistlerin destinasyon alternatifleri konusundaki güvenlik ve farklılığı değerlendirmesini sağlayarak destinasyon seçimini belirleyebilmektedir. Bu kapsamda terörizm riski, turistlerin riskli destinasyon seçeneklerini daha güvenli seçeneklerle değiştirmelerine neden olmaktadır. Bu kapsamda rasyonel tüketiciler olan turistler, faydalarını maliyetlerle karşılaştırarak karar verme sürecinde ilerlemektedirler (Ranga ve Pradhan, 2014, s. 33).

Küresel ekonomilerde yaşanan çeşitli problemler kadar ülkelerin kendi içindeki siyasi problemleri de turizm sektörünü olumsuz etkilemektedir (Bayramoğlu ve Diğ., 2015, s. 25). Bu bağlamda siyasi ortam içindeki spontane ve büyük ölçüde öngörülemeyen olaylardan kaynaklanan turizm faaliyetine yönelik riskler bulunmaktadır. Ayrıca özellikle belirsiz siyasi ve ekonomik ortam genellikle çok uluslu şirketlerinde kırılma algısının yükselmesine neden olmaktadır (Poirier, 1997, s. 680). Bu doğrultuda ülkelerin siyasi ve ekonomik yönden istikrarlı bir yapıya sahip olmaları, küresel ekonomilerle olan ilişkilerinin iyi düzeyde olması turizm gelirlerinin istikrarlı olmasına katkı sağlamaktadır (Bayramoğlu ve Diğ., 2015, s. 25).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için turizm, siyasi huzursuzluk ve terör saldırılarında en çok korunmasız kalan sektörlerden biri haline gelmiştir (Arana ve Leon, 2008). Bu nedenle turizm sektörü, algılanan siyasi istikrarsızlık ve güvenlik eksikliğine karşı oldukça savunmasızdır (Shin, 2005, s. 411). Bununla birlikte turizmin ekonomik gücüne rağmen, terörizm ve politik istikrarsızlık sektör için büyük zorluklar oluşturmaktadır. Çünkü bir destinasyona yönelik algılanan riskler ve güvenlik problemlerinin bulunması potansiyel turistlerin seyahat planlarını iptal etmelerine veya hedeflerini değiştirmelerine neden olabilmektedir (Ranga ve Pradhan, 2014). Turizmin gelişmesi açısından elverişli bir ortam oluşturmak için, potansiyel turistlerin çevrelerini güvenlik açısından nasıl gördüklerini anlamak önemlidir. Turizmde risk algısı turistlerin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu kapsamda turistlerin uluslararası seyahat etme niyetleri, seyahat kaygı düzeyleri ve algılanan güvenlik seviyesi değişebilmektedir (Reisinger ve Mavondo, 2005). Ancak hem terörizm hem de siyasi istikrarsızlık farklı özelliklerine rağmen önemli düzeyde turizmi etkilemektedir (Sönmez, 1998, s. 421). Ayrıca turizmin bu olaylardan en çok etkilenen sektörlerden biri olma özelliği, kırılma bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır (Deniz ve Karadağ, 2018:66).

3. Literatür Taraması

11 Eylül saldırıları ve kapsamlı terörizm verilerinden dolayı, son yirmi yıldır özellikle ekonomik büyüme, kişi başına düşen gelir ve yatırımla ilgili olmak üzere terörizm açısından ekonomi alanındaki araştırmalar artmıştır. Bu kapsamda siyasi istikrarsızlık, iç çatışmalar ve terörizmin ekonomik sonuçlarına artan bir ilgi bulunmaktadır (Yaya, 2009, s. 477). Örneğin Neumayer (2004) tarafından yapılan çalışmada insan hakları ihlallerinin, çatışmaların ve diğer siyasi nedenli şiddet olaylarının turistlerin gelişini olumsuz yönde etkilediğine dair güçlü kanıtlar tespit etmiştir. Santana vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada terörizmin turist gelişlerini olumsuz etkilediği sonucunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte Orta Doğu'daki en güçlü turizm markalarından biri

olarak kabul edilen ve ziyaretçiler için görülmesi gereken bir destinasyon olan Mısır'ın geçtiğimiz yıllarda savaşlar, terör saldırıları, iç siyasi gerilimler ve hükümette şiddetli değişiklikler gibi birçok krize maruz kalması ülkeye yönelik turizm akışını olumsuz etkilemiştir (Avraham, 2016). Turizm gelirlerini etkileyebilen değişkenlerden birisinin de terörizm olduğu literatürde kabul edilmektedir. Bununla birlikte sosyoekonomik yönden de birçok etkiye sahip olan turizm, politik istikrarsızlıktan da etkilenmektedir (Emsen ve Değer, 2004).

Enders ve Sandler (1991) tarafından yapılan çalışmada 1970-1988 dönemine ait aylık verileri kullanarak İspanya için turizm ve terörizm arasındaki ilişkiyi Vektör Otoregresif Analiz (VAR) yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda terör olaylarının İspanya'yı ziyaret eden turist sayısı üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Drakos ve Kutun (2003) tarafından yapılan çalışmanın örnekleminde Yunanistan, İsrail, Türkiye ve diğer Akdeniz bölgesinin geri kalanını temsil etmesi için İtalya, kontrol ülkesi olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda turizm açısından terörizmin ülkelerin birbirlerinin pazar payı üzerindeki etkisini 1991:1-2000:12 dönemine ait verileri kullanarak görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) metodu yardımıyla araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda önemli ikame etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca bulaşma etkisine yönelik ampirik kanıtlar bulunduğunu ve pazar paylarındaki toplam kaybın sadece % 11'lik kısmının incelenen ülke grubu içindeki diğer bölgelere ait olduğu tespit edilirken, % 89'lik kısmının bölge dışına yöneldiği sonucuna ulaşmışlardır.

Emsen ve Değer (2004) tarafından yapılan çalışmada Türkiye örnekleminde terörizmin turizm üzerindeki etkilerini 1984-2001 dönemine ait yıllık verileri kullanarak en küçük kareler yöntemi yardımıyla incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda turizm gelirlerinin terörizmden negatif yönde etkilendiğini tespit etmişlerdir.

Basu ve Marg (2010) tarafından yapılan çalışmada 3 Orta Doğu ülkesi için terörizmin turizm üzerindeki etkisini Mısır için, 1997:1-2007:12, Ürdün için 2002:1-2011:6 ve Lübnan için 2000:1-2011:11 dönemine ait verileri kullanarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda terörizmin turizm gelirlerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Feridun (2011) Türkiye örnekleminde turizm endüstrisi üzerinde terör saldırılarının nedensel etkisini ARDL sınır testi yaklaşımıyla incelemiştir. Çalışmanın sonucunda terörizmin hem kısa hem de uzun dönemde turizm üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Yap ve Saha (2013) politik istikrarsızlık, terörizm ve yolsuzluğun turizmin gelişimi üzerindeki etkilerini seçilmiş 139 ülke için 1999-2009 dönemine ait verileri kullanarak panel veri analiz yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda politik istikrarsızlıktaki bir birimlik artışın turist gelişlerini ve turizm gelirini azalttığı bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca terörizmin turizm talebini olumsuz etkilediği sonucunu tespit etmişlerdir.

Altay vd. (2013) Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan ülkeleri için terörün ithalat, ihracat, büyüme, turizm, doğrudan yabancı yatırımlar, işsizlik gibi ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini 1996-2010 yıllarına ait verileri kullanarak panel veri analiz yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada terörün özellikle turizm olmak üzere incelenen ekonomik değişkenler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Raza ve Jawaid (2013) tarafından yapılan çalışmada Pakistan'da terörizmin turizm üzerindeki etkisini 1980-2010 dönemine ait yıllık verileri kullanarak eşbütünleşme ve ARDL Sınır Testi yaklaşımıyla incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda terörizmin kısa ve uzun dönemde turizm üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Saha ve Yap (2014) 1999-2009 dönemi için seçilmiş 139 ülke açısından politik istikrarsızlık ve terörizm arasındaki etkileşimin turizm gelişimi üzerindeki etkilerini panel veri analiz yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda politik istikrarsızlığın tek seferlik terör saldırılarına göre turizm üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca şaşırtıcı bir şekilde

terör saldırılarının düşük ve orta düzeyde politik risk taşıyan ülkeler için turizm talebini artırdığı bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca politik istikrarsızlık ve terörizmin birlikte turizm sektörüne önemli düzeyde zarar verebileceğini belirtmişlerdir.

Güvenek ve Alptekin (2015) 1993-2008 dönemi için Türkiye'de turistlere yönelik terör saldırılarının turizme etkisini müdahale analizi yöntemiyle araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda terör saldırılarının Türkiye'ye gelen turist sayısı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını tespit etmişlerdir.

Özcan (2015) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'ye en çok turist gelen ilk 20 ülkenin 1995-2011 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye'nin turizm gelirleri belirleyicilerini panel veri yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışmada politik istikrar değişkeninin turizm gelirinin belirleyicileri arasında yer aldığı sonucuna ulaşmıştır.

Akıncı ve Yılmaz (2015) terörizm, turizm harcamaları, gelen turist sayısı ve turizm arasındaki ilişkileri 2002-2011 dönemine ait veriler yardımıyla geliştirmiş, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler için dengesiz panel veri yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda bütün ülke grupları için uluslararası terörizmin turizm üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu ve gelişmiş ülkelerdeki turizm düzeyinin diğer ülke gruplarına göre uluslararası terörizmden daha az etkilendiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Acar ve Çetin (2017) yaptıkları çalışmada Türkiye örneğinde 1980-2016 yılları arasında terör ve turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve Granger nedensellik yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmada terör indeksi değişkeninin turizm gelirleri üzerinde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Liu ve Pratt (2017) 95 farklı ülke ve bölge için uluslararası turizm talep modellerini kullanarak turizm ve terörizm arasındaki ilişkiyi panel veri analiz yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada terörizmin uluslararası turizm talebi üzerinde uzun dönemde bir etkisinin olmadığı ve kısa dönemde sınırlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Çelik ve Karaçuka (2017) OECD ülkelerinden Türkiye'ye yönelik olarak gerçekleşen turizm talebi açısından terör olaylarının etkisini 1992-2011 dönemine ait verileri kullanarak panel veri analiz yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda terörizmin turizm talebi üzerinde saptırıcı etkisinin dikkate değer düzeyde olmadığını tespit etmişlerdir.

Afonso-Rodríguez (2017) tarafından yapılan çalışmada Türkiye için çeyrek dönemlik veriler kullanılarak turizm talebi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki açısından terörizmin etkisini eşik eşbütünleşme yaklaşımıyla analiz etmiştir. Çalışmada terörizmin etkisiyle birlikte turizm talebinde meydana gelen azalmanın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Kurt ve Kılıç (2018) tarafından yapılan çalışmada ekonomik ve politik istikrarın turizm talebi üzerindeki etkisini Türkiye örneğinde 2002:1-2015:12 dönemine ait verileri kullanarak ARDL sınır testi yaklaşımıyla incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre politik istikrar, enflasyon ve reel efektif döviz kuru ile turizm talebi arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Eyuboğlu ve Eyuboğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada 2006-2016 dönemine ait verileri kullanarak 13 tane gelişmekte olan ülke için turist gelişleri ve terörizm arasındaki ilişkiyi Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda terörizmden turist gelişlerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Bassil vd. (2019) ülke içinde ve uluslararası alandaki terörizmin turizm talebi üzerindeki etkisi Lübnan, Türkiye ve İsrail örneğinde 1995-2007 dönemi ait aylık verileri kullanarak görünürde ilişkisiz regresyon (GİR) yöntemiyle araştırmışlardır. Ampirik bulgular sonucunda bir ülkedeki terörizmin yalnızca o ülkeye değil, diğer ülkelerdeki turist girişlerini de etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca İsrail'deki terörizmin Lübnan ve Türkiye'ye gelen turist girişlerini etkilediğini

tespit etmişlerdir. Bununla birlikte terörizmin Lübnan'a gelen turist sayısı üzerinde daha büyük bir olumsuz etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Çelik ve Karaçuka (2019) Türkiye'nin 26 tane düzey 2 bölgesine ait veriler yardımıyla 2001-2015 dönemi için terörizmin turizm talebi üzerindeki etkisini mekansal hata sabit etkiler panel modeli yardımıyla incelemişlerdir. Çalışmada terör saldırılarının turizm tercihleri üzerindeki saptırıcı etkisi açısından gerçekleşen terör olaylarının büyüklük ölçüsünün, sıklık derecesine göre daha belirleyici olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Ayrıca terör olaylarının turizm tercihlerindeki saptırıcı etkisinin yabancı turistlere göre yerli turistler üzerinde istatistiksel olarak daha anlamlı olduğu sonucunu tespit etmişlerdir.

Lanouar ve Goaiad (2019) tarafından yapılan çalışmada terör saldırılarının ve siyasal şiddetin Tunus'a gelen turist sayısı ve geceleme sayısı üzerindeki etkisini 2000-2016 yılları arasındaki dönem için aylık verileri kullanarak Markov Switching modeli yardımıyla incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre yerel şokların uluslararası şoklara göre turizm faaliyetini etkilemede daha önemli bir etkiye sahip olduğu ve terörist şokların etkilerinin siyasal şiddet şoklarına kıyasla daha uzun sürdüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Karamelikli (2020) Türkiye örneğinde 2007-2016 yılları arasındaki dönem için terör olaylarının turist gelişleri üzerindeki etkisini doğrusal olmayan sınır testi (NARDL) yaklaşımıyla incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda hem kısa hem de uzun dönemde terörizmden turizme tek yönlü doğrusal olmayan ilişki tespit etmişlerdir. Ayrıca yabancı ve yerli turistlerin, terör olaylarındaki artış veya azalışlara farklı tepkiler gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Seabra vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada 2002-2016 yılları arasındaki döneme ait veriler yardımıyla Avrupa ülkelerini temsil eden bir gruptaki terör saldırılarının, herhangi bir terör saldırısı kaydı olmayan bir Güney Avrupa ülkesinin turizm talebi üzerindeki etkisini VAR modeli yardımıyla incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda terörist saldırılarının turist gelişleri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Veri seti ve analiz yönünden farklılık arz eden çalışmalarda elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde politik istikrarsızlık ve terörizmin turizm üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. Yöntem

Bu çalışmada dünyada en çok turist alan 10 ülkede¹ 2002-2018 dönemi için politik istikrarsızlık ve terörizmin, turizm üzerindeki etkisi panel veri analizi ile incelenmiştir. Panel veri analizi yöntemi olarak ise Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan modele dahil edilen serilerin tamamı, Dünya Bankası'ndan elde edilmiş olup, serilere ait özet bilgiler ise aşağıdaki tabloda raporlanmıştır.

Tablo 1: Serilere İlişkin Bilgiler

<i>Değişkenin Adı</i>	<i>Açılımı</i>	<i>Kaynak</i>
<i>DLTUR</i>	<i>Gelen Turist Sayısı</i>	<i>Dünya Bankası</i>
<i>DLGDP</i>	<i>2010 Fiyatlarıyla Dolar Bazında GSYİH</i>	<i>Dünya Bankası</i>
<i>DPOL</i>	<i>Politik İstikrar ile Terör ve Şiddetin Yokluğu Endeksi</i>	<i>Dünya Bankası</i>

¹ Dünya Bankası 2018 yılı verilerine göre en çok turist alan 10 ülke; Fransa, İspanya, ABD, Çin, İtalya, Türkiye, Meksika, Almanya, Tayland ve İngiltere'dir.

Turizmi temsil eden *DLTUR* serisi ile büyümeyi temsil eden *DLGDP* serisine logaritmik dönüşüm uygulanmış; negatif değerler aldığı için politik istikrar ve terörün yokluğunu temsil eden *DPOL* serisi olduğu gibi alınmış, logaritmik dönüşüm uygulanmamıştır. Aşağıdaki tabloda serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler gösterilmektedir.

Tablo 2: Serilere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

<i>Değişkenler</i>	<i>Gözlem</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Standart Sapma</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>
<i>DLTUR</i>	160	0.0422	0.0709	-0.2650	0.3228
<i>DLGDP</i>	160	0.0281	0.0332	-0.0587	0.1331
<i>DPOL</i>	160	-0.0293	0.2022	-0.7468	0.5526

Çalışmada kullanılan veri setinde $T > N$ durumu söz konusudur. Modellere ilişkin yatay kesit bağımlılığının tespit edilebilmesi için $T > N$ durumunda kullanılması Friedman (1937) tarafından önerilen Friedman R testi tercih edilmiştir. Friedman R testine ait olasılık değerini, istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olması durumunda " H_0 : Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur" şeklindeki hipotez reddedilerek, alternatifi olan " H_1 : Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır" hipotezi kabul edilir. Tersine Friedman R testine ait olasılık değerini, istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamsız olması durumunda ise; " H_0 : Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur" şeklindeki hipotez kabul edilerek, alternatifi olan " H_1 : Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır" hipotezi reddedilir.

Modelde olası yatay kesit bağımlılığı durumunda, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmada, modellerdeki yatay kesit bağımlılığı altında bile tutarlı ve doğru tahminlerde bulunabilen ve Pesaran (2007) tarafından kullanılması önerilen Pesaran CIPS birim kök testi kullanılarak serilere ilişkin durağanlıklar araştırılmıştır. $I(0)$ 'da durağan olmayan serilerin birinci farkları alınmış ve $I(1)$ 'de durağan hale getirilerek, modeller kurulmuştur.

Çalışmada klasik modeli, birim/zaman etkili modellere karşı sınamak için F testi kullanılmıştır. F testine ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olması durumunda " H_0 : Klasik Model Geçerlidir" şeklinde hipotez reddedilerek, alternatifi olan " H_1 : Klasik Model Geçerli Değildir" şeklindeki hipotez kabul edilir (Moulton ve Randolph, 1989). Yani birim/zaman etkili modeller tercih edilmelidir. Bir diğer deyişle birim/zaman etkili modellerden biri olan Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi kullanılabilir (Kiefer, 1980). Bunun tersine F testine ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamsız olması durumunda ise " H_0 : Klasik Model Geçerlidir" şeklinde hipotez kabul edilerek, alternatifi olan " H_0 : Klasik Model Geçerli Değildir" şeklindeki hipotez reddedilir. Bu durumda klasik model kullanılmalıdır (Yerdelen Tatoğlu, 2018, ss. 168-171).

Sabit ve rassal etkili modeller arasında tercihte bulunabilmek için Hausman (1978) tarafından önerilen Hausman testi kullanılmıştır. Hausman testine ait olasılık değerini istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olması durumunda " H_0 : Sabit Etkili Model Geçerlidir" şeklindeki hipotez kabul edilir ve bunun ters hipotezi olan " H_1 : Rassal Etkili Model Geçerlidir" hipotezi reddedilir. Buna karşın Hausman testine ait olasılık değerini istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamsız olması durumunda ise " H_0 : Sabit Etkili Model Geçerlidir" şeklindeki hipotez reddedilir ve bunun ters hipotezi olan " H_1 : Rassal Etkili Model Geçerlidir" hipotezi kabul edilir. Daha sonra ise uygun olan model, Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi ile tahmin edilir. Bilindiği gibi bu yöntem, modelde otokorelasyon ve heteroskedasite sorunları bulunması durumunda bile doğru ve tutarlı bir tahmin yapabilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018, s. 101). Çalışmada kullanılan modele ilişkin ekonometrik denklem aşağıdaki şekildedir:

$$DLTUR_{it} = \beta_0 + \beta_1 DPOL + \beta_2 DLGDP + \varepsilon_{it} \quad (\text{Model 1})$$

Model 1'e ait yukarıdaki denklemde görüldüğü üzere, gelen turist sayısını temsil eden *DLTUR* serisi bağımlı değişkendir. Ayrıca büyümeyi temsil eden *DLGDP* serisi ise kontrol değişkenidir. Model 1'de politik istikrar ve terörün yokluğunu temsil eden *DPOL* serisinin, gelen turist sayısını temsil eden *DLTUR* serisi üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. *DPOL* serisinin temsil ettiği politik istikrar ve terörizmi konu alan “*Politik İstikrar ile Terör ve Şiddetin Yokluğu Endeksi*”nin değeri büyüdükçe, politik istikrarın arttığı, şiddet ve terör olaylarının ise azaldığı anlaşılır. Tam tersine bu endeksin değeri küçüldüğünde; politik istikrarın azaldığı, şiddet ve terör olaylarının ise arttığı anlaşılır. Literatür taraması kısmında belirtildiği üzere terör ve turizm arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok ampirik çalışmada, terörizm/politik istikrarsızlık ve turizm arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çalışmada kurulan ekonometrik modele ait ampirik bulgularda da benzer şekilde politik istikrarsızlık ve terörizmin, turizm üzerinde negatif yönlü bir etki bırakması beklenmektedir.

5. Bulgular

Tablo 3'de görüldüğü üzere, çalışmada kurulan modelde yatay kesit bağımlılığının tespit edilebilmesi amacıyla Friedman R testi kullanılmıştır. Model 1 için elde edilen ampirik bulgularda Friedman R testine ait olasılık değerinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu ifade eden H_0 hipotezi kabul edilerek, yatay kesit bağımlılığının bulunmadığını ifade eden H_1 hipotezi reddedilir. Yani serilerde yatay kesit bağımlılığı bulunduğundan, yatay kesit bağımlılığı varsayımı altında bile tutarlı tahminlerde bulunabilen ikinci nesil birim kök testlerinden yararlanılması uygundur.

Tablo 3: Friedman R Testi Sonuçları

	<i>Model 1</i>
<i>Katsayı (Prob.)</i>	21.388 (0.0110)

Çalışmadaki serilere ilişkin durağanlıkların, yatay kesit bağımlılığı altında bile tutarlı tahminde bulunabilen ve ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Pesaran CIPS birim kök testi ile kontrol edilmesi tercih edilmiştir. Birim kök testine ilişkin sonuçlar, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Tablo 4: Pesaran CIPS Birim Kök Testi Bulguları

<i>Değişken</i>	<i>Model</i>	<i>Test İst.</i>	<i>Eşik Değerler</i>		
			<i>%10</i>	<i>%5</i>	<i>%1</i>
<i>DLTUR</i>	<i>Sabit</i>	-1.348	-2.18	-2.33	-2.64
	<i>Sabit Trendli</i>	-1.346	-2.82	-3.02	-3.46
Δ <i>DLTUR</i>	<i>Sabit</i>	-2.939	-2.18	-2.33	-2.64
	<i>Sabit Trendli</i>	-3.302	-2.82	-3.02	-3.46
<i>DLGDP</i>	<i>Sabit</i>	-1.464	-2.18	-2.33	-2.64
	<i>Sabit Trendli</i>	-1.502	-2.82	-3.02	-3.46
Δ <i>DLGDP</i>	<i>Sabit</i>	-2.508	-2.18	-2.33	-2.64
	<i>Sabit Trendli</i>	-2.731	-2.82	-3.02	-3.46
<i>DPOL</i>	<i>Sabit</i>	-1.856	-2.18	-2.33	-2.64
	<i>Sabit Trendli</i>	-2.065	-2.82	-3.02	-3.46
Δ <i>DPOL</i>	<i>Sabit</i>	-3.720	-2.18	-2.33	-2.64
	<i>Sabit Trendli</i>	-4.418	-2.82	-3.02	-3.46

Pesaran CIPS birim kök testine ait bulgulara görüldüğü üzere serilerin tamamı $I(0)$ 'da durağan değildir. Birinci farkları alındığında $I(1)$ 'de durağan hale gelmektedirler. Dolayısıyla da seriler, birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiş ve model tahminine gidilmiştir. Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi ile tahmin edilen modele ilişkin çıktılar, aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 5: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken: DLTUR)

	Model 1
<i>DPOL</i>	0.0861 (0.0010)*
<i>DLGDP</i>	0.9410 (0.0000)*
<i>Sabit</i>	0.0183 (0.0280)
<i>Gözlem</i>	160
<i>Ülke Sayısı</i>	10
<i>R²</i>	0.16
<i>F Testi İst. (Prob.)</i>	2.28 (0.0201)
<i>Hausman Testi İst. (Prob.)</i>	2.04 (0.3608)
<i>Model</i>	<i>Rassal Etkiler Modeli</i>

*Not: Parantez içindekiler prob. değeri, diğerleri ise katsayılardır.

Model 1 için F testine ait olasılık değerinin 0.0201 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da değer, istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. Bu sebeple “ H_0 : Klasik Model Geçerlidir” şeklinde hipotez reddedilerek, alternatifi olan “ H_0 : Klasik Model Geçerli Değildir” şeklindeki hipotez kabul edilir. Yani birim/zaman etkili modeller tercih edilmelidir. Bir diğer deyişle birim/zaman etkili modellerden biri olan Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi bu model için kullanılabilir. Buna ek olarak Model 1’de Hausman testine ait olasılık değerinin 0.3608 olduğu görülmektedir. Yani değer, istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı değildir. Dolayısıyla da “ H_0 : Sabit Etkili Model Geçerlidir” şeklindeki hipotez reddedilerek, bunun ters hipotezi olan “ H_1 : Rassal Etkili Model Geçerlidir” hipotezi kabul edilir. Yani Model 1, rassal etkiler modeli ile tahmin edilmelidir.

Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi ile tahmin edilen Model 1’e ait ampirik bulgulara; politik istikrar ve terörün yokluğunu temsil eden *DPOL* serisinin, 0.0861 değeri ile pozitif yönlü ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde; modeldeki kontrol değişkeni olan ve büyümeyi temsil eden *DLGDP* serisinin ise, 0.9410 değeri ile pozitif yönlü ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde, gelen turist sayısını temsil eden *DLTUR* serisini etkiledikleri gözlemlenmektedir. Yani politik istikrar artıp, şiddet ve terör olayları azaldıkça, gelen turist sayısının arttığı; bunun tersine politik istikrar azalıp, şiddet ve terör olayları arttıkça da gelen turist sayısının azaldığı anlaşılmaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada dünyada en çok turist çeken 10 ülkede 2002-2018 dönemi için politik istikrarsızlık ve terörizmin, turizm üzerindeki etkisi panel veri analizi ile incelenmiştir. Panel veri analizi yöntemi olarak ise Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan serilerin tamamı Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan veri setinde $T > N$ durumu söz konusu olduğu için modele ilişkin yatay kesit bağımlılığının tespit için Friedman R testine başvurulmuş ve test bulgularında, modelde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple yatay kesit bağımlılığı durumunda tutarlı tahmin yapabilen ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Pesaran CIPS birim kök testi ile tüm serilere ilişkin durağanlıklar sınanmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre; serilerin tamamı $I(0)$ 'da durağan değildir ve birinci farkları alındığında $I(1)$ 'de durağan hale gelmektedirler. Dolayısıyla da seriler, birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiş ve model oluşturulmuştur.

Model 1 için F testine ait olasılık değerinin 0.0201 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da değer, istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. Bu sebeple " H_0 : Klasik Model Geçerlidir" şeklinde hipotez reddedilerek, alternatifi olan " H_0 : Klasik Model Geçerli Değildir" şeklindeki hipotez kabul edilir. Yani birim/zaman etkili modeller tercih edilmelidir. Bir diğer deyişle birim/zaman etkili modellerden biri olan Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi bu model için kullanılabilir. Buna ek olarak Model 1'de Hausman testine ait olasılık değerinin 0.3608 olduğu görülmektedir. Yani değer, istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı değildir. Dolayısıyla da " H_0 : Sabit Etkili Model Geçerlidir" şeklindeki hipotez reddedilerek, bunun ters hipotezi olan " H_1 : Rassal Etkili Model Geçerlidir" hipotezi kabul edilir. Yani Model 1, rassal etkiler modeli ile tahmin edilmelidir.

Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi ile tahmin edilen Model 1'e ait ampirik bulgulara; politik istikrar ve terörün yokluğunu temsil eden *DPOL* serisinin, 0.0861 değeri ile pozitif yönlü ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde; modeldeki kontrol değişkeni olan ve büyümeyi temsil eden *DLGDP* serisinin ise, 0.9410 değeri ile pozitif yönlü ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde, gelen turist sayısını temsil eden *DLTUR* serisini etkiledikleri gözlemlenmektedir. Yani politik istikrar artıp, şiddet ve terör olayları azaldıkça, gelen turist sayısının arttığı bunun tersine politik istikrar azalıp, şiddet ve terör olayları arttıkça, gelen turist sayısının azaldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada politik istikrarsızlık ve terörizm ile turizm arasındaki ilişkinin beklenildiği şekilde negatif yönlü olduğu gözlemlenmiştir. Tespit edilen bu ilişkinin Enders ve Sandler (1991), Emsen ve Değer (2004), Basu ve Marg (2010), Feridun (2011), Yap ve Saha (2013), Altay vd. (2013), Raza ve Jawaid (2013), Akıncı ve Yılmaz (2015), Eyuboğlu ve Eyuboğlu (2018) gibi çalışmalara ait ampirik bulgularla örtüştüğü anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak çalışmada elde edilen bulgular, sürdürülebilir turizm için politika yapıcılar ve turizm yöneticileri tarafından destinasyonların güvenlik ve imajı konusunda gerekli önlemlerin alınmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda hükümetler tarafından da siyasi belirsizlik, ulusal güvenlik, uluslararası uyum açısından ve istenmeyen olaylara karşı gerekli iyileştirici tedbirler alınmalıdır. Bu doğrultuda özellikle turizm destinasyonlarında güvenlik önlemlerinin üst düzeyde olması gerekmektedir. Politik istikrarsızlık veya terörizmden dolayı ülkeler için olumsuz bir imaj ortaya çıktığında, uluslararası düzeyde tanıtım kampanyaları başlatılarak bu imajı ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca doğru ve tam bilginin zamanında etkili bir şekilde duyurulması gerekmektedir. Bununla birlikte başarılı bir iletişim stratejisini planlamak önem arz etmektedir. Bu bağlamda turizm sektörünün imajını normale döndürmek için pazarlama stratejilerinin daha etkin olması gerekmektedir. Bu kapsamda gelişmekte olan ülkelerin genellikle pazarlama bütçelerinin eksikliğinden kaynaklanan nedenlerden dolayı pazarlama konusunda istenilen düzeye ulaşamamaları durumunda turizm krizini yönetme ihtimalleri azalmaktadır. Bu nedenle hükümet tarafından turizmin, terörizm ve politik istikrarsızlık kaynaklı kriz dönemlerinden sonra yeniden yapılandırılabilmesi için sektöre kredi, vergi indirimi gibi çeşitli teşvikler sağlamalıdır. Turizm sektörünün son derece rekabetçi

bir piyasada yer almasından dolayı turizm ürününün özelliklerine yönelik iyileştirmelerin yapılması da turistlerin tercihlerini etkilemesi yönüyle önemlidir. Ayrıca ülkelerin turizm çeşitliliğini sağlamaları ve pazarlama kampanyalarını hızlı değiştirebilme yeteneğine sahip olmaları gerekmektedir. Terörizm ve politik istikrarsızlık sonucunda turizm sektöründe ortaya çıkabilecek krizin çözümü ve önleyici tedbirleri konusunda gelecekteki araştırmaların yoğunlaşmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Acar, A. & Çetin, G. (2017). Terör ve turizm arasındaki ekonomik ilişki. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4, 255-274.
- Afonso-Rodríguez, J. (2017). Evaluating the dynamics and impact of terrorist attacks on tourism and economic growth for Turkey. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 9(1), 56-81.
- Ağır, H. & Kar, M. (2010). Terörizmin makro ekonomik sonuçları üzerine bir değerlendirme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 47(539), 13-32.
- Akar, G. & Sarıtaş, T. (2020). Küreselleşmenin turizme etkisi: OECD ülkeleri örneği. *Turkish Studies - Economy*, 15(3), 1087-1102.
- Akıncı, M. & Yılmaz, O. (2015). Bir turizm krizi olarak uluslararası terörizm: Ülke grupları itibariyle panel veri analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 51-76.
- Albu, C. E. (2016). Tourism and terrorism: A worldwide perspective. *CES Working Papers*, 8(1), 1-19.
- Altay, H., Ekinci, A. & Peçe, M. A. (2013). Ortadoğu'da terörün ekonomik etkileri: Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan üzerine bir inceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 267-287.
- Arana, J. E., & Leon, C. J. (2008). The impact of terrorism on the tourism demand. *Annals of Tourism Research*, 35(2), 299-315.
- Avraham, E. (2016). Destination marketing and image repair during tourism crises: The case of Egypt. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 28, 41-48.
- Baker, D. (2014). The effects of terrorism on the travel and tourism industry. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 2(1), 58-67.
- Bassil, C., Saleh, A. S., & Anwar, S. (2019) Terrorism and tourism demand: A case study of Lebanon, Turkey and Israel. *Current Issues in Tourism*, 22(1), 50-70.
- Basu, K., & Marg, V. S. (2010). Impact of political instability and terrorism in the tourism industry of three middle-east countries: An econometric exploration." *International conference on tourism, transport & logistic*, http://www.ijbts-journal.com/images/main_1366796758/0002-Kaushik.pdf
- Bayramoğlu, T., Durmaz, A. & Arı, Y.O. (2015). Ekonomik açıdan terör ve turizm ilişkisi: Dünya örnekleri ve Türkiye örneği. *Türkiye Klinikleri J Foren Med-Special Topics*, 1(2), 25-34.
- Corbet, S., O'Connell, J., Efthymiou, M., Guiomard, C. & Lucey, B. (2019). The impact of terrorism on European tourism. *Annals of Tourism Research*, 75, 1-17.
- Çelik, N. & Karaçuka, M. (2017). Terör saldırılarının turizm sektörü üzerindeki etkileri: Türkiye özneline ampirik bir analiz. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 17(3), 313-322.

- Çelik, N. & Karaçuka, M. (2019). The effects of terrorist attacks on destination preferences of domestic and foreign tourists: A spatial analysis for Turkey's NUTS-II Regions. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19 (1), 204-222.
- Deniz, T. & Karadağ, D. (2018). Politik çatışmaların ve terörizmin turizm sektörüne etkileri: 2010- 2017 Türkiye örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(40), 61-74.
- Drakos, K. & Kutan, A. M. (2003). Regional effects of terrorism on tourism in three Mediterranean Countries. *Journal of Conflict Resolution*, 47(5), 621-641.
- Enders, W. & Sandler, T. (1991). Causality between transnational terrorism and tourism: The case of Spain. *Terrorism*, 14,49-58.
- Emsen, Ö.S. & Değer, M.K. (2004). Turizm üzerine terörizmin etkileri: 1984-2001 Türkiye Deneyimi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 7, 68-80.
- Eyuboğlu, S. & Eyuboğlu, K. (2018). Examining the causal nexus between tourist arrivals and terrorism in emerging countries. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 5(3), 925-933.
- Feridun, M (2011). Impact of terrorism on tourism in Turkey: Empirical evidence from Turkey. *Applied Economics*, 43(24), 3349-3354.
- Friedman M. (1937). The use of ranks to avoid the assumption of normality implicit in the analysis of variance. *Journal of the American Statistical Association*, 32, 675-701.
- Güvenek, B. & Alptekin, V. (2015). Turistlere yönelik terör saldırılarının turizme etkisi: Türkiye üzerine ampirik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 17(1), 21-38.
- Karamelikli, H., Khan, A. A., & Karimi, M. S. (2019). Is terrorism a real threat to tourism development? Analysis of inbound and domestic tourist arrivals in Turkey. *Current Issues in Tourism*, 23(17),2165-2181.
- Kebede, N. S. (2018). The Fate of Tourism during and in the Aftermath of Political Instability: Ethiopia Tourism in Focus. *Journal of Tourism & Hospitality*, 7(1),1-7.
- Kiefer, N. M. (1980). Estimation of Fixed Effect Models for Time Series of Cross Sections with Arbitrary Intertemporal Covariance. *Journal of Econometrics*, 14, 195-202.
- Kurt, Ü. & Kılıç, C. (2018). Türkiye'de ekonomik ve politik istikrarın turizm talebi üzerindeki etkisi: ARDL Sınır testi yaklaşımı. *İstanbul İktisat Dergisi*, 68 (2), 243-264.
- Lanouar, C. & Goaiied, M. (2019). Tourism, terrorism and political violence in Tunisia: Evidence from Markov-switching models. *Tourism Management*, 70, 404-418.
- Lean, H. H. & Smyth, R. (2009). Asian financial crisis, Avion flu and terrorist threats : Are shock to Malaysian tourist arrivals permanent or transitory? *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 14(3), 301-321.
- Liu, A. & Pratt, P. (2017). Tourism's vulnerability and resilience to terrorism. *Tourism Management*, 60, 404-417.
- Martens, H. M., Feldez, K., & Merten, P. (2016) Crisis management in tourism-A literature based approach on the proactive prediction of a crisis and the implementation of prevention measures. *Athens Journal of Tourism*, 3(2), 89-101.
- Moulton B. R. & Randolph W. C. (1989). Alternative Tests of the Error Components Model. *Econometrica*, 57, 685-693.
- Neumayear, E. (2004). The impact of political violence on tourism. *Journal of Conflict Resolution*, 48(2), 259-281.

- Özcan, C.C. (2015). Türkiye'de Turizm gelirlerinin makroekonomik belirleyicileri: Panel veri analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24,(1), 203-220.
- Öztürk, Yüksel & Şimşek, Erdem. (2013). Politik İstikrarsızlıkların Turistlerin Destinasyon Seçimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(2), 15-25.
- Peseran, M. H. (2007). A simple unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal and Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Peter, C., Poulston, J. & Losekoot, E. (2014). Terrorism, rugby, and hospitality: She'll be right. *Journal of Destination Marketing & Management*, 3(4), 253–261.
- Poirier, R.A. (1997). Political risk analysis and tourism. *Annals of Tourism Research*, 24 (3),675–686.
- Ranga, M. & Pradhan, P. (2014). Terrorism terrorizes tourism: Indian Tourism effacing myths?. *International Journal of Safety and Security in Tourism*, 5, 26-39.
- Raza, S. A., & Jawaid, S. (2013). Terrorism and tourism: A conjunction and ramification in Pakistan. *Economic Modelling*, 33, 65–70.
- Reisenger, Y. & Mavondo, F. (2005). Travel anxiety and intentions to travel internationally: Implications of travel risk perception. *Journal of Travel Research*, 43, 212–225.
- Saha, S. & Yap, G. (2014). The moderation effects of political instability and terrorism on tourism development: A cross country panel analysis. *Journal of Travel Research*, 53(4), 509-521.
- Santana-Gallego, M., Rossello, J. & Fourie, J. (2016). The effects of terrorism, crime and corruption on tourism. *ERSA Working Paper 595*, 1-25.
- Seabra, C., Reis, P. & Abrantes, J.L. (2020). The influence of terrorism in tourism arrivals: A longitudinal approach in a Mediterranean country. *Annals of Tourism Research*, 80, 102811.
- Serçek, G. O. & Serçek, S. (2016). Turizm sektörünün gelişmesi önündeki engel: Terörizm. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 42(3),431–444.
- Shin, Y.S. (2005) Safety, security and peace tourism: The case of the DMZ area. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 10, 411–426.
- Sönmez, S. F. (1998). Tourism, terrorism and political instability. *Annals of Tourism Research*, 25(2), 416–456.
- Tiwari A.K., Das, D. & Dutta, A .(2019) Geopolitical risk, economic policy uncertainty and TA: evidence from a developing country. *Tourism Management*,75: 323–327.
- Yap, G. C. L. & Saha, S. (2013).Do political instability, terrorism, and corruption have deterring effects on tourism development even in the presence of UNESCO Heritage? A cross country panel estimate. *Tourism Analysis*,18, 587-599.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). Panel veri ekonometrisi, İstanbul: Beta Yayınları.
- Yaya, M. (2009). Terrorism and tourism: The case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 20(6), 477–497.
- Yılmaz, B. S. & Yılmaz, D., (2005). Terörizm ve terörizmin hedefi olarak turizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13), 48.

Research Article

Politik İstikrarsızlık ve Terörizmin Turizme Etkisi: Panel Veri Analizi

The Impact of Political Instability and Terrorism on Tourism: A Panel Data Analysis

<p>Tufan SARITAŞ Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü tufansaritas@kmu.edu.tr https://orcid.org/000-0003-1728-2377</p>	<p>Gökhan AKAR Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü gakar@kmu.edu.tr https://orcid.org/0000-0001-8401-4052</p>
--	--

Extensive Summary

Introduction

The globalizing tourism sector is increasingly affected by crisis situations. Especially negative news about political, economic or social situations in a destination are spread all over the world through many communication channels. In this context, it is the image that affects the decision of whether to visit a particular tourism destination. The phenomenon considered as the destination image is an abstract image that potential visitors have in mind. This target image, which is defined as an individual's global perception of a particular place or all his/her impressions, is an important component in the process of choosing a holiday destination and a factor that makes a difference between tourist destinations. It also affects the decision-making process of tourists.

The tourism demand of foreign visitors to a country is extremely sensitive to the service quality of that country's tourism sector, political situations that may damage the destination image, and sudden shocking events such as terrorist attacks that threaten human life and property of tourists. Because tourists value the presence of tranquility and peace in order to benefit from the pleasures and activities offered by the destinations. Accordingly, the threat of terrorism is extremely important for tourists. Because tourists are considered as strategic targets in terms of terrorist attacks. However, tourists are not always chosen as targets because they are sitters, they are selected as targets because they are seen as cultural ambassadors of their own countries in some violent events. Accordingly, the success and development of international tourism has focused the attention of terrorist organizations on this area. Destinations where tourists are more common during their visit; Places that often host large groups of people, as well as hotels and bars, places of worship, educational institutions, transport systems, sports arenas, hospitals and businesses, are clear targets for terrorists. There is also an attractive feature of such activities for terrorists, as all kinds of terrorist activities against tourists are widely covered in the media in order to achieve their political goals and attract attention.

In this context, it is important to examine the effects of shock events on tourist arrivals, such as a financial crisis affecting the income in major resource markets, or terrorism threats that affect the perceived desire or safety of the destination and can significantly change the attraction percentage

of tourists to a tourism destination. Because the shocks which threaten the sustainability of the sector, is seen as a source of foreign exchange. Therefore, terrorism can lead to instability in income from tourism. In this direction, the aim of the study is to examine political stability and the effect of terrorism on tourism. As such, it is expected that the findings to be obtained will contribute to the development of tourism policies and the literature, since the first ten countries where the most foreign visitors enter are determined as the sample of the study.

Data Set and Methodology

In this study, the effects of political instability and terrorism on tourism for the period 2002-2018 in 10 countries that attract the most tourists in the world were analyzed with panel data analysis. As a panel data analysis method, Generalized Least Squares method was used. In addition, all of the series used in the study were obtained from the World Bank.

$T > N$ case is in question in the data set used in the study. In order to determine the cross-sectional dependency of the models, the Friedman R test proposed by Friedman (1937) to be used in the case of $T > N$ was preferred. If the probability value of the Friedman R test is statistically significant at the 5% significance level, the hypothesis "H0: No Cross Section Dependence" is rejected, The alternative "H1: Cross Section Dependence Exists" hypothesis is accepted. On the contrary, if the probability value of Friedman R test is statistically insignificant at 5% significance level; The hypothesis of "H0: No Cross Section Dependence" was accepted, The alternative "H1: Cross Section Dependence Exists" hypothesis is rejected.

In case of possible cross section dependence in the model, second generation unit root tests that take into account the cross section dependence should be used. For this reason, in the study, the stationarities of the series were investigated using the Pesaran CIPS unit root test, which can make consistent and accurate predictions even under the cross-section dependency in models and recommended to be used by Pesaran (2007). The first differences of the non-stationary series in I (0) were taken and the models were established by making them stationary in I (1).

In the study, the F test was used to test the classical model against unit / time effect models. If the probability value of the F test is statistically significant at the 5% significance level, the hypothesis "H0: The Classical Model Is Valid" is rejected and the alternative "H1: The Classical Model Is Not Valid" is accepted. In other words, unit / time effective models should be preferred. In other words, Generalized Least Squares method, which is one of the unit / time effective models, can be used. On the contrary, if the probability value of the F test is statistically insignificant at the 5% significance level, the hypothesis is accepted as "H0: The Classical Model Is Valid" and the alternative hypothesis "H0: The Classical Model Is Not Valid" is rejected. In this case, the classic model should be used.

In model 1, the DLTUR series that represents the number of tourists arriving is the dependent variable. In addition, DLGDP series representing growth is the control variable. In Model 1, the effect of the DPOL series, which represents political stability and the absence of terrorism, on the DLTUR series, which represents the number of tourists, is investigated. As the value of the "Political Stability and the Index of the Absence of Terror and Violence", which is about political stability and terrorism represented by the DPOL series, it is understood that political stability increases and violence and terrorist incidents decrease. On the contrary, when the value of this index decreases; It is understood that political stability has decreased, and violence and terrorist incidents have increased.

Findings and Conclusion

Since $T > N$ is present in the data set used in the study, the Friedman R test was used to determine the cross-sectional dependency of the model, and it was understood that there was cross-sectional dependence in the test findings. For this reason, the Pesaran CIPS unit root test, which is one of the second generation unit root tests that can make consistent predictions in case of cross-section dependence, has been tested for stationarities of all series. According to the unit root test results; all series are not stationary in $I(0)$ and when their first difference is taken, they become stationary in $I(1)$. Therefore, the series was made stationary by taking their first differences and the model was formed.

It is seen that the probability value of the F test for Model 1 is 0.0201. Therefore, the value is statistically significant at the 5% significance level. For this reason, the hypothesis "H0: The Classical Model Is Valid" is rejected and the alternative "H0: The Classical Model Is Not Valid" is accepted. In other words, unit / time effective models should be preferred. In other words, Generalized Least Squares method, which is one of the unit / time effective models, can be used for this model. In addition, it is seen that the probability value of the Hausman test in Model 1 is 0.3608. That is, the value is not statistically significant at the 5% significance level. Therefore, the "H0: The Constant Effect Model Is Valid" hypothesis is rejected and the inverse hypothesis of this "H1: The Random Effect Model Is Valid" hypothesis is accepted. That is, Model 1 must be estimated by the random effects model.

In the empirical findings of Model 1 estimated with the Generalized Least Squares (GEKK) method; DPOL series, which represents political stability and the absence of terrorism, has a value of 0.0861, positively and statistically at 1% significance level; DLGDP series, which is the control variable in the model and represents growth, is observed to affect the DLTUR series, which represents the number of tourists with a positive way with a value of 0.9410 and at a statistically significant level of 1%. In other words, as the political stability increases and the violence and terrorist incidents decrease, the number of tourist arrivals increases; On the contrary, it is understood that as the political stability decreases and the violence and terrorist incidents increase, the number of tourists arrivals decreases.

As a result, the findings of the study reveal the importance of taking necessary measures for the security and image of the destinations by policy makers and tourism managers for sustainable tourism. In this context, the state should take necessary remedial measures and measures against political uncertainty, national security, international harmony and such unwanted events. In this direction, security measures should be at a high level, especially in tourism destinations. When a negative image emerges for countries due to political instability or terrorism, international promotion campaigns should be launched to eliminate this image. In this context, marketing strategies should be more effective in order to normalize the image of the tourism sector. As such, if developing countries cannot reach the desired level in marketing due to the reasons arising from the lack of marketing budgets, the possibility of managing the tourism crisis decreases. For this reason, the government should provide various incentives such as credit and tax reductions to the tourist destination in order to restructure the tourism industry after periods of terrorism and political instability. Due to the fact that the tourism sector is in a highly competitive market, improvements in the characteristics of the tourism product are also likely to affect the preferences of tourists. In addition, countries must provide tourism diversity and have the ability to quickly change their marketing campaigns. There is a need for intensification of future research on the solution and preventive measures of the crisis that may arise in the tourism sector as a result of terrorism and political instability.